

سیاست کیفری تقنینی در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان یافته^۱

نوع مقاله: مروری

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۲۸

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۵/۱۲

از صفحه ۷۹ تا ۹۴

مردان زندی^۲، اکبر وروایی^۳

چکیده

زمینه و هدف: جرائم سازمان یافته به دلیل ویژگی خاص و آثار خطرناکی که در جامعه باقی می‌گذارد، در طول دهه‌های اخیر مورد توجه دست‌اندرکاران کنترل جرم قرار گرفته است. بنابراین، سیاست کیفری تقنینی در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان یافته جایگاه ویژه‌ای در سیاست جنایی علمی ایفا می‌کند. هدف از انجام تحقیق حاضر، تعیین وضعیت سیاست کیفری قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان یافته است.

روش: تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، اسنادی است و اطلاعات مورد نظر به صورت کتابخانه‌ای از کتب، پایان‌نامه‌ها، مقالات، رساله‌های دکتری و منابع اینترنتی معتبر جمع‌آوری شده و سپس به صورت توصیفی - تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد موضوع جرائم سازمان یافته برای نخستین بار در قانون مجازات اسلامی مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است و تدابیر ضروری در قالب سیاست کیفری جامع در جهت پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان یافته به جز چند محدودیت خاص ناظر بر لزوم تشدید مجازات سرکردگان باندهای مجرمانه و سازمان یافته یا عدم امکان اعمال تأسیس‌های حقوقی تعلیق، مجازات و تعویق صدور احکام محکومیت کیفری در مورد مرتکبان جرائم سازمان یافته، در این قانون پیش‌بینی نشده است.

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج تحقیق، اصلاح و تصویب قانون در زمینه پیشگیری از جرائم سازمان یافته ضرورت می‌یابد و پیشنهاد می‌شود تا نسبت به اصلاح قانون یا تصویب مقررات قانونی جدید با رویکرد اتخاذ سیاست کیفری مناسب در پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان یافته اقدام لازم به عمل آید.

کلید واژه‌ها: سیاست جنایی تقنینی، جرائم سازمان یافته، پیشگیری از تکرار جرم، قانون مجازات اسلامی.

استناد: زندی، مردان؛ وروایی، اکبر (زمستان ۱۳۹۸). سیاست کیفری تقنینی در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان یافته. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۴(۵۶)، صص ۷۹-۹۴.

۱. برگرفته از رساله دکتری با موضوع «سیاست جنایی تقنینی جمهوری اسلامی ایران در پیشگیری از تکرار جرم با رویکرد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲» رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

۲. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، mardanzandi@yahoo.com

۳. استاد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علوم نظامی امین، نویسنده مسئول: dr.akbarvarvaei@yahoo.com

مقدمه

گسترش مدرنیته در قرون اخیر، علاوه بر افزایش و تغییر کمی، سبب تغییر و تحولات کیفی گسترده‌ای در نوع و چگونگی جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی در کشورهای مختلف جهان شده است. از لحاظ کمی، گسترش روزافزون جرائم به ویژه در خصوص جرائم سازمان‌یافته در سطوح ملی و فراملی از جمله این جرائم است. از جمله تحولات کیفی قابل توجه که ناشی از تغییرات گسترده اقتصادی، صنعتی، تجاری و فرهنگی و اجتماعی است، ویژگی سازمان‌یافتگی و بُعد فراملی بسیاری از اعمال فعالیت‌های مجرمانه است.

با توجه به گستردگی جرائم سازمان‌یافته در سطوح ملی و فراملی و همچنین آثار مخرب و گسترده این جرائم و به خصوص با توجه به اینکه حجم قابل توجهی از آمار جرائم ارتكابی مربوط به تکرار کنندگان جرم است، کنترل جرائم سازمان‌یافته و پیشگیری از تکرار این جرائم کاملاً ضروری است که این امر متضمن تدوین و بهره‌مندی از یک سیاست جنایی روش‌مند و هدف‌گرا در مبارزه علیه پدیده بزهکاری با قابلیت پیشگیری از جرم، بازدارندگی عام و خاص و اصلاح و جامعه‌پذیری مجدد بزهکاران است. در این راستا، ضرورت دارد تا قوانین کیفری به ویژه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به عنوان مهم‌ترین قانون کیفری ماهوی از منظر تحولات سیاست جنایی ناظر بر پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان‌یافته مورد بررسی و واکاوی علمی قرار گیرد. نتایج این ارزیابی علمی با مشخص کردن نواقص و اشکالات موجود در سیاست جنایی تقنینی کشور، می‌تواند زمینه را برای اصلاح مقررات کیفری و اتخاذ سیاست جنایی تقنینی مناسب در پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان‌یافته فراهم کند. هدف تحقیق حاضر، تعیین تدابیر سیاست کیفری تقنینی در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان‌یافته در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ است. در این راستا، تعیین اشکالات و نواقص موجود در سیاست کیفری قانون مجازات اسلامی در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان‌یافته به عنوان مهم‌ترین اهداف پژوهش مطرح می‌باشند.

تاکنون در زمینه بررسی و ارزیابی وضعیت سیاست کیفری تقنینی کشور در خصوص تکرار جرائم سازمان‌یافته، هیچ‌گونه تحقیقی در سطح کشور انجام نشده است، به ویژه آنکه در این تحقیق سیاست کیفری کشور در خصوص تکرار جرائم سازمان‌یافته در قلمرو قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد بررسی قرار می‌گیرد و با توجه به اینکه قانون

مذکور اخیراً به تصویب رسیده است، تحقیقی راجع به موضوع مورد پژوهش در قالب پایان‌نامه یا رساله دانشجویی صورت نگرفته است. با این وجود، می‌توان به پژوهش‌های زیر به عنوان تحقیقاتی که به نوعی مرتبط با تحقیق حاضر می‌باشند، اشاره کرد.

شمس ناتری (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «جرائم سازمان‌یافته»، ضمن بررسی تعاریف گوناگون و ویژگی‌های مختلف جرائم سازمان‌یافته، به عنوان راهکار کنترل جرائم سازمان‌یافته به این نتیجه نهایی رسیده است که آنچه می‌تواند از تهدیدهای ناشی از جرائم سازمان‌یافته بکاهد، تدوین سیاست کیفری مناسب و تقویت ابزارهای مبارزه با اینگونه جرائم، انعقاد قرارداد منطقه‌ای و بین‌المللی جهت همکاری‌های پلیسی، قضایی، اداری و غیره و سرانجام تقوای مدیران جامعه و قضات و نیروهای پلیس است. قهرمانی افشار و علیزاده قلی‌لو (۱۳۹۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان «بررسی جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر قاچاق مواد مخدر و راهکارهای پیشگیرانه آن» با هدف ارائه راهکارهای پیشگیرانه در کنترل جرائم سازمان‌یافته در حوزه مواد مخدر، به این نتیجه دست یافته‌اند که شناخت و تحلیل جرائم سازمان‌یافته و تدوین راهبردهای مناسب برای مقابله با آن‌ها جز در سایه پژوهش‌های علمی میسر نیست؛ به ویژه در کشور ایران که با جنبه‌هایی از جرائم سازمان‌یافته به ویژه قاچاق مواد مخدر دست‌به‌گریبان است و بهای بسیار زیادی را هم برای آن پرداخته و می‌پردازد. همچنین، ملک تاشی و قربانیان (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «شیوه‌های مقابله با جرائم سازمان‌یافته در حقوق کیفری ایران»، به این نتیجه رسیدند که امروزه شبکه‌سازی سازمان‌های جنایی قدرتمند در فعالیت‌های مشترک به پهنای سراسر کره زمین، پدیده جدیدی است که تأثیرات شگرفی نیز بر اقتصاد، سیاست، امنیت و در نهایت کل جوامع ملی و بین‌الملل می‌گذارد. با وجود ضرورت تدوین سیاست کیفری مناسب برای مقابله با گروه‌های مجرمانه و امکان به‌کارگیری آموزه‌های حقوق کیفری اسلام در این راستا، قانون‌گذار ایران اقدام قابل توجهی جهت تدوین قوانین مناسب برای مبارزه با اشکال مختلف جرم سازمان‌یافته انجام نداده است و قوانین موجود در این زمینه، ناکارآمد بوده و تنها توان مقابله با اشکال سنتی جرم سازمان‌یافته را آن هم به صورت ناقص دارا هستند.

کرامتی معز و چاووشی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «پیشگیری اجتماعی از جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر نظام حقوقی ایران»، چنین عنوان می‌دارند که جرائم سازمان‌یافته از مهم‌ترین معضلات قرن بیست و یکم محسوب می‌شوند. این جرائم توسط گروه‌های

جنایی که دارای سه عضو یا بیشتر، سلسله‌مراتب و وحدت فرماندهی، نظم شدید و اهداف مالی و مادی هستند، ارتکاب می‌یابند. ارتکاب این جنایات، آثار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیانباری هم در سطح ملی و هم سطح بین‌المللی به بار می‌آورد و حتی موجودیت دولت‌ها و ملت‌ها را تهدید می‌کند. بیابانی و مظفری (۱۳۹۲) نیز در مقاله‌ای با عنوان «جرائم سازمان‌یافته ملی و فراملی»، ابراز می‌دارند که در دنیای امروز جرائم سازمان‌یافته هر ساله نه تنها افزایش می‌یابند، بلکه به شاخه‌ای عظیم از تجارت بدل می‌شوند. بر این اساس، سازمان‌های مجرمانه هر روزه قدرتمندتر و متنوع‌تر می‌شوند و مرزهای ملی را یکی پس از دیگری درمی‌نوردند و حوزه فعالیت خود را از ملی به فراملی تبدیل می‌کنند و در جرائمی پرسود مانند قاچاق کالا، کلاهبرداری، تبانی در معاملات دولتی، فرار مالیاتی، فحشا، بازار سیاه و غیره نفوذ می‌یابند و یک رابطه منطقی بین اقتصاد و سازمان‌های جرم برقرار می‌کنند.

«تکرار» در لغت به معنی اعاده دادن چیزی یا کاری بعد از دیگری، یک مرتبه یا چندین مرتبه است و در اصطلاح علمای حقوق، عبارت است از حالت شخصی که مرتکب یک جرم یا زیادتر شود، بعد از اینکه حکم قطعی نسبت به جرمی که سابقاً مرتکب شده بود، صادر شده باشد (حائری، ۱۳۳۲، ص ۱۷). تکرار جرم به عنوان یک موضوع حقوق کیفری، عبارت است از بازگشت فرد به ارتکاب رفتار جنایی که بر این اساس، تکرار جرم به دو عنصر تجزیه می‌شود: یکی محکومیت قبلی و دوم، ارتکاب جرم بعدی (گارو، ۱۳۴۸، ص ۳۸۰). فلسفه وجودی تأسیس حقوقی تکرار جرم، آن است که با وجود سابقه محکومیت کیفری و واکنش جامعه در قبال آن، ارتکاب جرم مجدد نشانه تشدید وضعیت خطرناکی فرد است که در مقایسه با مجرمان اتفاقی، خطر بیشتری نظم و امنیت جامعه را تهدید می‌کند. بر این اساس، ضرورت دارد تا واکنش نظام عدالت کیفری به منظور سیانت از جامعه تشدید شود. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز فصل ششم از بخش سوم از کتاب نخست این قانون تحت عنوان «تکرار جرم» و شامل مواد ۱۳۶ تا ۱۳۹^۱ به موضوع تکرار جرم اختصاص یافته است.

۱. ماده ۱۳۶- هرگاه کسی سه بار مرتکب یک نوع جرم موجب حد شود و هر بار حد آن جرم بر او جاری شود، حد وی در مرتبه چهارم، اعدام است.

با لحاظ اینکه بزهکار مکرر، چه نوع جرم یا جرم‌هایی را در سابقه و سجل کیفری خود به ثبت برساند، می‌توان دو نوع تکرار بزهکاری را قابل مطالعه دانست؛ اول، تکرار عام در پدیده بزهکاری و دوم، تکرار خاص در پدیده بزهکاری. تکرار عام در پدیده بزهکاری زمانی است که نوع و کیفیت جرمی که تکرار می‌شود، فاقد اهمیت بوده و همین اندازه که بزهکار پس از خروج از نظام عدالت کیفری، علیرغم دریافت واکنش جامعه یا گذر از مسیرهای اصلاحی و تربیتی، دوباره به رفتار مجرمانه بازگردد، اعم از اینکه این رفتار از همان نوع رفتار قبلی‌اش باشد یا خیر، به عنوان بزهکار مکرر شناخته خواهد شد. نوع محکومیت، میزان مجازات و کمیت و کیفیت آن و شدت و اهمیت جرم‌های سابق و جرم‌های فعلی، هیچ‌کدام تعیین‌کننده نخواهد بود (غلامی، ۱۳۸۲، ص ۴۷). برخلاف تکرار عام در پدیده بزهکاری در تکرار خاص، نوع جرم ارتكابی پس از خروج از نهاد عدالت کیفری از اهمیت برخوردار است. در تکرار جرم خاص، غالباً طیفی خاص از جرم‌ها برای تعیین عنوان پایداری در نظر گرفته خواهند شد. تکرار جرم در این مفهوم تنها در صورتی محقق می‌شود که جرم اخیر دقیقاً همان جرمی باشد که مرتکب در دفعه قبل به خاطر ارتکاب آن محکوم شده است.

قانون‌گذاران بسیاری از کشورها، در هیچ‌یک از مقررات کیفری صریحاً تعریفی از جرم سازمان‌یافته ارائه نکرده‌اند. (بوریکان، ۱۳۷۷، ص ۳۱۶). بنابراین، می‌توان گفت که به دلیل فقدان تعریف قانونی، می‌بایست به دنبال تعریف حقوقی جرم سازمان‌یافته بود. در تعریف جرم سازمان‌یافته آمده است: «فعالیت مجرمانه مستمری که با هماهنگی صورت می‌گیرد» (کرزی^۱، ۱۹۶۹، ص ۳۰۴). در نقد این تعریف آمده است که تعریف مذکور هم دایره جرم سازمان‌یافته را بسیار گسترده کرده و تمام جرائمی که با مشارکت یا معاونت دو یا چند نفر ارتکاب می‌یابد را شامل می‌شود و هم از حیث تعداد مرتکبان و نوع فعل

ماده ۱۳۷- هر کس به موجب حکم قطعی، به یکی از مجازات‌های تعزیری از درجه یک تا شش محکوم شود و از تاریخ قطعی حکم تا حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان اجرای مجازات، مرتکب جرم تعزیری درجه یک تا شش دیگری شود، به حداکثر مجازات تا یک و نیم برابر آن محکوم می‌شود.

ماده ۱۳۸- مقررات مربوط به تکرار جرم در جرائم سیاسی و مطبوعاتی و جرائم اطفال اعمال نمی‌شود.

ماده ۱۳۹- در تکرار جرائم تعزیری در صورت وجود جهات تخفیف به شرح زیر عمل می‌شود: الف) چنانچه مجازات قانونی دارای حداقل و حداکثر باشد، دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر مجازات تقلیل دهد؛ ب) چنانچه مجازات، ثابت یا فاقد حداقل باشد، دادگاه می‌تواند مجازات مرتکب را تا نصف مجازات مقرر تقلیل دهد. تبصره- چنانچه مرتکب دارای سه فقره محکومیت قطعی مشمول مقررات تکرار جرم یا بیشتر از آن باشد، مقررات تخفیف اعمال نمی‌شود.

1. Cressy

ارتكابی و شرایط و خصوصیات، دارای معنای جامع و مانع نبوده و نمی‌تواند مبنای مباحث مربوط قرار گیرد. طبق تعریف دیگر، «جرم سازمان‌یافته اقدام مجرمانه مستمری است که برای کسب سود و منفعت از طریق انجام فعالیت‌های غیرقانونی موردنیاز مردم انجام می‌شود (آلبنز^۱، ۱۹۸۹، ص ۵). این تعریف نسبت به تعداد مرتکبان و سازمان‌یافتگی جرم و تبانی میان مجرمان و ایفای نقش خاص از طرف هر یک از آنها ساکت بوده و در نتیجه، تعریف جامع و کاملی نیست.

با توجه به تعریف‌های متعددی که از جرم سازمان‌یافته ارائه شد، به نظر می‌رسد تعریف زیر، تعریفی جامع است که برگرفته از تعریف‌های بالا بوده و می‌تواند به عنوان معیاری مناسب برای مباحث بعدی مورد توجه قرار گیرد: «جرم سازمان‌یافته عبارت از فعالیت‌های غیرقانونی و هماهنگ گروهی منسجم از اشخاص است که با تبانی باهم و برای تحصیل منافع مادی و قدرت، به ارتکاب مستمر مجرمانه شدید می‌پردازند و برای رسیدن به هدف از هر نوع ابزار مجرمانه نیز استفاده می‌کنند» (شمس ناتری، ۱۳۸۰، صص ۲۵-۱۳). از آنجا که امروزه به دلایل مختلفی بسیاری از جرائم سازمان‌یافته از حیث مرتکبان جرائم، مکان ارتکاب جرائم و قلمرو تأثیرگذاری آنها، محدود به مرزهای جغرافیایی یک کشور نمی‌شود، آنها را از نظر قلمرو ارتکاب به دو گروه جرائم سازمان‌یافته فراملی و جرائم سازمان‌یافته داخلی تقسیم کرده‌اند (آبادینسکی^۲، ۲۰۰۰؛ شمس ناتری، ۱۳۸۳، صص ۱۲۲-۱۲۱).

مفهوم سیاست کیفری به نوعی با مفهوم وسیع‌تر سیاست جنایی در هم آمیخته است؛ به این معنا که بدون توجه به معنای سیاست جنایی، امکان درک معنای سیاست کیفری وجود ندارد. این درهم‌آمیختگی به حدی است که عقیده بر آن است که سیاست جنایی دارای دو قلمرو معنایی وسیع و محدود است که در قلمرو محدود، مفهوم سیاست جنایی منطبق بر مفهوم سیاست کیفری است و صرفاً در قلمرو وسیع است که مفهوم سیاست جنایی از مفهوم سیاست کیفری وسیع‌تر شده و قلمرو گسترده‌تری می‌یابد. در تعریف مضیق، سیاست جنایی به همان سیاست کیفری تعبیر می‌شود. به عبارت دیگر، سیاست جنایی عبارت است از: «سیاست‌های اتخاذ شده در قبال جرم که صرفاً منحصر به برخورد

1. Albense
2. Abadinsky

کیفری دستگاه عدالت کیفری اعم از سازمان پلیس و قوه قضائیه با رفتارهای مجرمانه است». براساس این تعریف، دستگاه عدالت کیفری، واکنشی در مقابل کژروی و رفتارهای انحرافی از خود نشان نمی‌دهد؛ زیرا بر این اساس، نظام عدالت کیفری فقط به جرائم و آن هم صرفاً با ابزار مشخص مجازات و اقدامات تأمینی، رسیدگی می‌کند. در معنای موسع، می‌توان گفت دانش سیاست جنایی شامل مطالعه مجموعه اقدام‌ها و تدبیرهای متنوعی است که دولت و جامعه مدنی (از طریق اجزای مختلف تشکیل‌دهنده خود) اختصاصاً برای سرکوبی پدیده مجرمانه، پیشگیری از آن و حمایت از بزه‌دیدگان مستقیم و غیرمستقیم بزهکاری در نظر گرفته و در قالب آئین‌ها و روش‌های مختلف به عنوان پاسخ به وضعیت‌های پیش‌جنایی یا ماقبل بزهکاری، جرائم ارتكابی و نیز ترمیم آثار زیان‌بار و پیشگیری از تکرار جرم اعمال می‌کنند (ایروانیان، ۱۳۸۸، ص ۴۰). در تحقیق حاضر، سیاست جنایی در مفهوم محدود آن یعنی سیاست کیفری مدنظر است و بر این اساس، تدابیر کیفری پیش‌بینی‌شده در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد بررسی قرار می‌گیرد که از آن می‌توان با عنوان سیاست کیفری تقنینی یاد کرد.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، اسنادی است و اطلاعات موردنظر به صورت کتابخانه‌ای از کتب، پایان‌نامه‌ها، مقالات، رساله‌های دکتری و منابع اینترنتی معتبر جمع‌آوری شده و سپس به صورت توصیفی - تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌های تحقیق

تدابیر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در پیشگیری از تکرار جرائم سازمان‌یافته

وضعیت حقوقی تکرار جرائم سازمان‌یافته: قواعد مربوط به تکرار جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ شامل دو وضعیت متفاوت است که یکی ناظر بر تکرار جرائم حدی و دیگری ناظر بر تکرار جرائم تعزیری است. بر این اساس، در جرائم حدی، اگر کسی به نحو سازمان‌یافته سه بار مرتکب جرم مستوجب حد شود و هر بار حد آن جرم بر او

جاری شود، به استناد ماده ۱۳۶ قانون مجازات اسلامی، حد وی در مرتبه چهارم، اعدام خواهد بود. اما در خصوص جرائم تعزیری، به استناد ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی، اگر کسی به صورت سازمان یافته اقدام به تکرار جرائم تعزیری کند، برابر این ماده قانونی، مجازات تعزیری وی در بار دوم تشدید خواهد شد. بنابراین، می‌توان گفت که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، هیچ‌گونه قاعده خاصی در خصوص تکرار جرائم سازمان یافته پیش‌بینی نشده و تکرار این جرائم مشمول قواعد عمومی تکرار جرم است؛ به این معنا که وضعیت قاعده تکرار جرم در جرائم مورد بررسی یعنی جرائم سازمان یافته نیز می‌بایست لزوماً در یکی از دو وضعیت مذکور باشد. به این ترتیب که یا مشمول قاعده تکرار جرم در جرائم حدی می‌شود که در این صورت طبق ماده ۱۳۶ قانون مجازات اسلامی با مرتکب جرم سازمان یافته برخورد خواهد شد یا اینکه مشمول قاعده تکرار جرائم تعزیری بوده و طبق مواد ۱۳۷ تا ۱۳۹ این قانون با مرتکب برخورد خواهد شد.

عدم تعریف جرم سازمان یافته: در نظام حقوق کیفری کشور، تاکنون مفهوم دقیقی از جرم سازمان یافته ارائه نشده است. این در حالی است که به گونه‌ای در کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی که کشور ما به آنها الحاق شده یا در برخی قوانین داخلی، به گونه‌ای ویژگی سازمان یافتگی جرائم مورد توجه قرار گرفته است. در سال ۱۳۸۳ تحت اسناد فراملی و آموزه‌های جرم‌شناسان و حقوقدانان ایرانی، در ادبیات برخی از قوانین کیفری ایران به تدریج اصطلاح سازمان یافته و جرائم سازمان یافته استفاده شد؛ چنان که قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ برای اولین بار از اصطلاح سازمان یافته در پاره‌ای از رفتارهای مجرمانه مرتبط با سوداگری انسان یاد کرده است. قانون مزبور بدون آنکه منظور از این اصطلاح را توضیح دهد، سازمان یافتگی را به عنوان عنصری از رکن مادی جرم در حکم قاچاق انسان که می‌تواند رضایت بزه‌دیده را مخدوش کند، معرفی کرده است (عینی، ۱۳۹۱، ص ۹۸).

برخی از حقوقدانان، ضمن پذیرش عدم پیش‌بینی جرم سازمان یافته به صورت مستقل و صریح در مقررات کیفری ایران، به اتکای روح کلی معاهدات بین‌المللی و قوانین داخلی برخی از کشورها مثل آمریکا در مورد جرم سازمان یافته، جرائم مهمی را که با دخالت چند نفر یا به عبارت دیگر، سازمان مجرمانه انجام می‌شود، ولو آنکه به تحصیل منافع مالی محسوسی منجر نشود، جرم سازمان یافته قلمداد کرده و برخلاف اصل قانونمندی مجازات‌ها، مستحق مجازات شدیدتر معرفی کرده‌اند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹، ص ۵۷).

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز هرچند قانون‌گذار در بخش سوم فصل چهارم، اصطلاح «سازمان‌یافته» را مورد استفاده قرار داده، اما با مطالعه مواد ذیل این فصل، ملاحظه می‌شود قانون‌گذار مفهوم روشنی از جرم سازمان‌یافته ارائه نکرده است و فقط سردستگی یک گروه مجرمانه را از موجبات تشدید مجازات معرفی کرده است. مطابق تبصره ۱ ماده ۱۳۰ قانون مذکور، گروه مجرمانه عبارت است از: «گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌شود».

تشدید مجازات مرتکبان جرائم سازمان‌یافته: فصل چهارم از بخش سوم از کتاب نخست قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تحت عنوان «سردستگی گروه مجرمانه سازمان‌یافته»، به تشدید مجازات سردستگی گروه‌های مجرمانه سازمان‌یافته اختصاص یافته است. مطابق این ماده قانونی، «هرکس سردستگی یک گروه مجرمانه را بر عهده گیرد، به حداکثر مجازات شدیدترین جرمی که اعضای آن گروه در راستای اهداف همان گروه مرتکب شوند، محکوم می‌شود؛ مگر آنکه جرم ارتكابی موجب حد یا قصاص یا دیه باشد که در این صورت به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود. در محاربه و افساد فی الارض، زمانی که عنوان محارب یا مفسد فی الارض بر سر دسته گروه مجرمانه صدق کند، حسب مورد به مجازات محارب یا مفسد فی الارض محکوم می‌شود». در ادامه با توجه به اهمیت دو ویژگی «گروه مجرمانه» و «سردستگی» برای تحقق تشدید موضوع این ماده قانونی، ملاحظه می‌شود که قانون‌گذار به شرح تبصره‌های ۱ و ۲، اقدام به تعریف دو ویژگی مذکور کرده است. مطابق تبصره ۱، «گروه مجرمانه عبارت است از گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌شود» و مطابق تبصره ۲، «سردستگی عبارت از تشکیل یا طراحی یا سازمان‌دهی یا اداره گروه مجرمانه است». چنانکه ملاحظه می‌شود، با وجود آنکه ویژگی «سازمان‌یافتگی» همچون دو ویژگی «گروه مجرمانه» و «سردستگی» از اهمیت بسزایی در تحقق تشدید موضوع این ماده قانونی برخوردار است، اما قانون‌گذار برخلاف دو ویژگی مذکور، از تعریف ویژگی «سازمان‌یافتگی» خودداری کرده است. نکته دیگر اینکه، هرچند قانون‌گذار برای مرتکبان جرائم باندي و سازمان‌یافته به منظور پیشگیری از تکرار جرم، حداکثر مجازات قانونی را برای سردهسته گروه پیش‌بینی کرده، ولی تشدید مجازات سایر اعضای گروه را پیش‌بینی

نکرده است. به عبارت دیگر، تشدید رویکرد کیفری قانون‌گذار صرفاً سردهسته گروه سازمان‌یافته را که نقش رهبری و هدایت کل گروه و سازمان را بر عهده دارند، در برمی‌گیرد و سایر اعطای گروه سازمان‌یافته، مشمول تشدید رویکرد کیفری قانون‌گذار نمی‌شود. این موضع قانون‌گذار یعنی محدود کردن دامنه شمول تشدید رویکرد کیفری به سردستگان مرتکبان جرائم سازمان‌یافته و عدم شمول آن به سایر افراد که به نوعی در جرائم سازمان‌یافته مشارکت و همکاری می‌کنند، از این جهت قابل توجیه است که اقتضای سیاست جنایی مبتنی بر اصلاح و درمان و پیشگیری از تکرار جرم آن است که تا سر حد امکان، برخورد نظام حقوق کیفری نباید مانع بازگشت مجدد فرد محکوم‌علیه به زندگی سالم اجتماعی شود و از آنجایی که تشدید رویکرد کیفری مانع بزرگی در مسیر تحقق هدف پیشگیری از تکرار جرم است، بنابراین اتخاذ سیاست کیفری مذکور از سوی قانون‌گذار کاملاً قابل توجیه به نظر می‌رسد.

عدم امکان تعویق صدور حکم و تعلیق مجازات مرتکبان جرائم سازمان‌یافته:
فلسفه وجودی دو تأسیس حقوقی تعویق صدور حکم محکومیت کیفری و تعلیق مجازات، در راستای اصل فردی کردن واکنش و به منظور فراهم آوردن زمینه‌های اصلاح و بازپروری اجتماعی مجرمان و جلوگیری از تکرار جرم به منظور دفاع از جامعه است. تعلیق اجرای مجازات از لحاظ پیشینه قانون‌گذاری، تأسیس حقوقی جدیدی در کشور محسوب نشده و در قوانین کیفری پیش و بعد از انقلاب اسلامی، همواره پیش‌بینی شده و مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. بر این اساس که بعد از احراز مجرمیت و صدور حکم محکومیت کیفری، دادگاه به موجب اختیار قانونی، تمام یا بخشی از مجازات جرم ارتكابی را در طی یک دوره زمانی مشخص به حال تعلیق درآورد که در صورت گذشت دوره زمانی مذکور و رعایت شرایط مقرر از سوی متهم از جمله عدم ارتکاب جرم جدید، از فرد اعاده حیثیت شده و سابقه محکومیت کیفری وی حذف شود.

تعویق صدور حکم محکومیت کیفری که از نوآوری‌های قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ محسوب می‌شود، به معنای عدم صدور حکم محکومیت کیفری با وجود احراز مجرمیت متهم است. این امر مانع از برچسب‌زنی، خودانگاره و دگرانگاره مجرمانه شده و در نتیجه، این امکان به افراد داده می‌شود تا با بهره‌مندی از این امتیاز قانونی و بدون مانع مربوط به طرد و عدم پذیرش جامعه نسبت به بازگشت به زندگی اجتماعی تلاش کنند. مزیت این تأسیس حقوقی جدید نسبت به سایر تأسیس‌های حقوقی مشابه نظیر تعلیق

مجازات، در این است که نه تنها مجازات بر فرد اعمال نمی‌شود، بلکه علاوه بر آن اطلاق عنوان مجرم نیز صورت نمی‌پذیرد که همین امر می‌تواند اصلاح و بازپروری اجتماعی فرد را بهتر تأمین کند.

یکی از محدودیت‌های اعمال‌شده در قانون مجازات اسلامی نسبت به جرائم سازمان‌یافته، عدم پذیرش امکان تعویق صدور حکم محکومیت کیفری و همچنین عدم پذیرش تعلیق اجرای مجازات راجع به مرتکبان این جرائم است. به این ترتیب که هر چند به موجب مواد ۴۰ و ۴۶ قانون مذکور، تحت شرایط خاصی امکان تعویق صدور حکم محکومیت کیفری و همچنین تعلیق مجازات در بخشی از جرائم مستوجب تعزیر پذیرفته شده، اما به موجب بند «ب» ماده ۴۷ همین قانون، جرائم سازمان‌یافته استثنا شده است. استثنا کردن مرتکبان جرائم سازمان‌یافته از امتیازات قانونی مربوط به تعلیق مجازات و تعویق صدور حکم محکومیت کیفری، در راستای سیاست کیفری تقنینی مبنی بر تشدید رویکرد کیفری به مرتکبان این جرائم توجیه می‌شود. در واقع، با این استثناء قانون‌گذار در جهت تقویت پیشگیری کیفری حرکت کرده است؛ با این امید که از طریق تشدید رویکرد کیفری و عدم اعطای امتیاز به مرتکبان جرائم سازمان‌یافته بتواند اثر اربابی و بازدارندگی خصوصی و عمومی مجازات‌ها را تقویت کند تا در آینده هم مرتکب جرم از تکرار جرم مشابه خودداری کند و هم سایر افراد جامعه با عبرت‌گیری از سرنوشت مرتکبان جرائم سازمان‌یافته، به سمت ارتکاب این جرائم سوق پیدا نکنند.

الزام انتشار حکم محکومیت مرتکبان برخی جرائم سازمان‌یافته: اصولاً به منظور تحقق اهداف اصلاح و بازپروری اجتماعی مجرمان، سعی در آن است تا سرحد امکان از انتشار احکام محکومیت کیفری اشخاص که سبب برچسب‌زنی و دگرانگاره مجرمانه می‌شود، خودداری به عمل آید؛ زیرا یافته‌های جرم‌شناسی دلالت بر این حقیقت دارد که برچسب‌زنی و دگرانگاره مجرمانه، سبب طرد اجتماعی بزه‌کاران شده و در نتیجه، بازگشت این افراد به زندگی معمول و متداول در جامعه را با دشواری مواجه می‌سازد و همین امر سبب جذب چنین افرادی از سوی گروه‌های مجرمانه می‌شود که نتیجه آن جز تکرار جرم نخواهد بود.

با این حال، ملاحظه می‌شود که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ برای نخستین بار در نظام حقوق کیفری کشور بر لزوم انتشار عمومی احکام محکومیت قطعی کیفری مرتکبان برخی جرائم تأکید شده است. ماهیت جرائم ارتكابی موردنظر به گونه‌ای

است که نوعی سازمان‌یافتگی در ارتکاب اکثر این جرائم یا مصادیقی خاص از جرائم مذکور را ضروری می‌کند. در این خصوص، تبصره ماده ۳۶ مقرر می‌دارد: «انتشار حکم محکومیت قطعی در جرائم زیر که میزان مال موضوع جرم ارتكابی، یک میلیارد ریال یا بیش از آن باشد، الزامی است و در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر می‌شود: الف) رشاء و ارتشاء، ب) اختلاس، پ) اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی در صورت تحصیل مال توسط مجرم یا دیگری، ت) مداخله وزرا و نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری، ث) تبانی در معاملات دولتی، ج) اخذ پورسانت در معاملات خارجی، چ) تعدیات مأموران دولتی نسبت به دولت، ح) جرائم گمرکی، خ) قاچاق کالا و ارز، د) جرائم مالیاتی، ذ) پول‌شویی، ر) اخلال در نظام اقتصادی کشور و ز) تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی».

در ارزیابی این حکم خاص و استثنایی قانونی، می‌توان گفت که سیاست کیفری قانون‌گذار در خصوص این دسته از جرائم با توجه به شدت آثار زیانبار وقوع آن‌ها به دلیل ماهیت سازمان‌یافتگی آن‌ها، بر این تعلق گرفته که از طریق بازدارندگی عمومی در راستای پیشگیری از وقوع این جرائم در آینده اقدام کند؛ یعنی با متوسل شدن به آثار آبرورندگی که انتشار احکام محکومیت قطعی کیفری برای مرتکبان این جرائم به بار دارد، سبب عبرت‌گیری سایر افراد جامعه شود.

امکان اعمال معاذیر قانونی در خصوص برخی مرتکبان جرائم سازمان‌یافته: از آنجا که جرائم سازمان‌یافته به صورت گروهی و بانندی و گاهی نیز فرامرزی ارتکاب می‌یابند و تعقیب و دستگیری اینگونه مجرمان با مشکلات جدی مواجه است، قانون‌گذار در بعضی از جرائم، بهترین راه را برای مبارزه با اینگونه باندهای تبه‌کار، در این امر دانسته که بعضی از افراد درون این گروه‌ها را تشویق به همکاری با مراجع انتظامی و قضایی کند؛ به این ترتیب که در صورت مطلع کردن مقامات قضایی از وقوع جرم یا کمک به شناسایی و دستگیری سایر عوامل ارتکاب جرم، چنین افرادی را مشمول معافیت یا تخفیف مجازات دانسته است که چنین سیاستی می‌تواند در کشف بهنگام اینگونه جرائم و دستگیری به موقع مرتکبان به گونه‌ای در راستای تحقق هدف پیشگیری از تکرار اینگونه جرائم حرکت کرده باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با هدف تعیین سیاست کیفری تقنینی کشور در پیشگیری و کنترل تکرار جرائم سازمان‌یافته صورت گرفته است. بررسی وضعیت اعمال و فعالیت‌های مجرمانه در کشورهای مختلف جهان در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد که تعداد قابل توجهی از جرائم با ویژگی «سازمان‌یافتگی» واقع می‌شوند. همین امر یعنی گسترش دامنه جرائم سازمان‌یافته و توسعه آثار زیانبار فراوان ارتکاب این جرائم در هر یک از سطوح ملی و فراملی، سبب شده است تا مسئولان و دست‌اندرکاران کنترل جرائم و ناهنجاری‌های اجتماعی بر ضرورت اتخاذ سیاست جنایی مناسب در این زمینه تأکید کنند؛ سیاست جنایی علمی و عقلایی که هدف آن پیشگیری از گسترش جرائم سازمان‌یافته باشد.

سیاست جنایی مجموعه گسترده‌ای از تدابیر پیشگیرانه، اصلاحی، درمانی و کیفری را شامل می‌شود که تدابیر کیفری به عنوان آخرین ابزار کنترل اجتماعی مطرح بوده و می‌بایست در قالب یک سیاست علمی و عقلایی منسجم، از این ابزار به ویژه در امر کنترل جرائم استفاده کرد که از آن تحت عنوان «سیاست کیفری» یاد می‌شود و چون نخستین نمود سیاست کیفری در هر نظام حقوقی، در مقررات قانونی آن کشور تجلی می‌یابد، بدین‌سان می‌توان از «سیاست کیفری تقنینی» به معنای استفاده مناسب و هدفمند از سازوکارهای کیفری در پیشگیری و کنترل جرائم یاد کرد. از سوی دیگر، چون کم و بیش در همه جوامع، بخش زیادی از آمار جرائم ارتكابی، مربوط به تکرارکنندگان جرم است، بنابراین ضرورت دارد تا در سیاست کیفری تقنینی کلیه کشورها، پیشگیری از تکرار جرائم از جمله جرائم سازمان‌یافته مورد توجه قرار گیرد و سازوکارهای مناسبی در قالب تأسیس‌های حقوقی مختلف اتخاذ شود. بنابراین، انتظار می‌رود تا در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز به عنوان مهم‌ترین قانون کیفری ماهوی در کشور، ویژگی سازمان‌یافتگی جرائم به درستی مورد توجه قرار گرفته و در جهت پیشگیری از گسترش و تکرار این جرائم با وضع مقررات خاص، چاره‌اندیشی شده باشد.

نتایج حاصل از بررسی سیاست کیفری قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص موضوع مورد تحقیق یعنی پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان‌یافته، نشان می‌دهد که هرچند در این قانون تا حدودی به این مهم توجه شده است، اما این توجه قانون‌گذار کافی نبوده؛ به‌نحوی که از مجموعه مقررات قانون مذکور ناظر بر جرائم

سازمان یافته، نمی‌توان به یک سیاست کیفری مناسب در پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان یافته یاد کرد. نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیقات بیابانی و مظفری (۱۳۹۲)، کرامتی معز و چاووشی (۱۳۹۷) و ملک تاشی و قربانیان (۱۳۹۵) همخوانی دارد.

با توجه به نتایج تحقیق، ضرورت دارد تا در قالب اصلاح قانون مجازات اسلامی یا با تصویب مجموعه قانونی خاص ناظر بر جرائم سازمان یافته، تدابیر زیر اندیشیده شود.

- قانون گذار نسبت به تبیین مفهوم جرم سازمان یافته و تشریح ویژگی‌های جرائم مذکور و تعیین مصادیق این جرائم اقدام کند.

- مجموعه مقررات منسجمی در خصوص واکنش در مقابل جرائم سازمان یافته به منظور پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم مذکور وضع شود.

- در کنار مجازات‌ها، ضرورت دارد تا به منظور پیشگیری از گسترش و تکرار جرائم سازمان یافته، اقدامات تأمینی و تربیتی مناسب پیش‌بینی شود.

- به منظور کمک به کشف جرائم سازمان یافته، معاذیر قانونی مناسب اعم از معاذیر معاف کننده و تخفیف دهنده پیش‌بینی شود.

منابع

منابع فارسی

- ایروانیان، امیر (۱۳۸۸). سیاست جنایی؛ پیشینه تاریخی، ساختار و ویژگی‌ها. تازه‌های علوم جنایی (مجموعه مقاله‌ها). زیر نظر علی حسین نجفی ابرندآبادی. تهران: نشر میزان.
- بیابانی، غلامحسین و مظفری، افسانه (۱۳۹۲). جرائم سازمان یافته ملی و فراملی. فصلنامه کارآگاه. ۲۰(۲۴)، صص ۳۱-۶۴. بازیابی از: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1032388>
- بوریگان، ژاک (زمستان ۱۳۷۷). بزهکاری سازمان یافته در حقوق کیفری فرانسه (علی حسین نجفی ابرندآبادی، مترجم). مجله تحقیقات حقوقی. ۱۴(۲۱ و ۲۲)، صص ۳۱۰-۳۲۸. بازیابی از: http://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56883.html
- حائری، سید علی (۱۳۳۲). شرح قانون مجازات عمومی. تهران: انتشارات قانون معرفت.
- شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۰). بررسی سیاست کیفری ایران در قبال جرائم سازمان یافته با رویکرد به حقوق جزای بین‌المللی. رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس.

- شمس ناتری، محمدابراهیم (تابستان ۱۳۸۳). جرائم سازمان‌یافته. فصلنامه حقوق اسلامی. (۱۱)، صص ۱۰۹-۱۳۰. بازیابی از: http://hoquq.iict.ac.ir/article_22642.html
- عینی، محسن (۱۳۹۱). مفهوم شناسی جرم سازمان‌یافته در اسناد فراملی و حقوق داخلی (دایره‌المعارف علوم جنایی). تهران: انتشارات بنیاد حقوقی میزان.
- غلامی، حسین (۱۳۸۲). بررسی حقوقی - جرم شناختی تکرار جرم. تهران: نشر میزان. چاپ دوم.
- قهرمانی افشار، نیوشا و علیزاده قلیلو، سعید (پاییز ۱۳۹۴). بررسی جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر قاچاق مواد مخدر و راهکارهای پیشگیرانه آن. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد. ۲(۷)، صص ۱۲۳-۱۵۰. بازیابی از: <http://sh-addiction.ir/article-1-258-fa.pdf>
- کرامتی مغز، هادی و چاووشی، محمدصادق (۱۳۹۷). پیشگیری اجتماعی از جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر نظام حقوقی ایران. فصلنامه میزان. ۱۳(۱۱)، صص ۷-۲۴. بازیابی از: <https://b2n.ir/324534>
- گارو، رنه (۱۳۴۸). مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا (سید ضیاءالدین نقابت، مترجم). جلد ۳. تهران: ابن سینا.
- ملک تاشی، سمیرا و قربانیان، حسین (۱۳۹۵). شیوه‌های مقابله با جرائم سازمان‌یافته در حقوق کیفری ایران. سومین همایش بسترهای فساد مالی و اداری در نظام حقوقی ایران با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی. بازیابی از: <https://b2n.ir/125763>
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ حبیب‌زاده، محمدجعفر و شمس‌ناتری، محمدابراهیم (۱۳۷۹). جرائم سازمان‌یافته در جرم‌شناسی و حقوق جزا. فصلنامه مدرس. (۴)، صص ۵۳-۷۴. بازیابی از: <https://b2n.ir/118448>

منابع انگلیسی

- Cressy, Donald R. (1969). *Theft of the nation*, New York, Evanstone.
- Abadinsky, Howard (2000). *Organized Crime*, 6th ed. Belmont, U.S.A, Wadsworth.
- Albense, Jay (1989). *Organized Crime in America*, 2nd ed. Ohio, Cincinnati.

